

Instituta u Agresiji na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995", a.e., s. 25-29; Behija Zlatar, "Orientalni Institut u Sarajevu 1950-2000", a.e., s. 9-15; a.mlf., "On the Occasion of Fifty Years of Work of the Oriental Institute in Sarajevo", *POF*, L (2002), s. 9-10; Muhammed Aruçi, "The Institute for Oriental Studies in Sarajevo (1950-2005) a Public Scientific-Research Institution", *International Symposium on Bosnia and Herzegovina from Past to Present 28-30 April 2005 (Proceedings)*, Çanakale 2005, s. 105-125; Branislav Djurdjev, "Uz Prvi Broj", *POF*, I (1950), s. 5-6; a.mlf., "Bosna-Hersek", *DIA*, VI, 304; Ahmed Aličić, "Četrdeset Godina Postojanja i Rada Orientalnog Instituta", *POF*, XLI (1991), s. 11-19; Andras Riedlmayer, "Maziyi Silmek: Bosna-Hersek'teki Kütüphanelerin ve Arşivlerin Tahribi" (trc. Yaşar Tonta), *Türk Kütüphaneciliği*, IX/3, Ankara 1995, s. 337-341; *Službeni List NRBiH*, br. 20/50; *Službeni List SRBiH*, br. 20/77, 23/67, 38/90, 40/85; *Službene Novine Kantona Sarajevo*, br. 17/99.

MUHAMMED ARUÇI

ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ

Bir Afrika ülkesi.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Ekvator çizgisinin hemen kuzeyinde yer alan ülkenin doğusunda Sudan, güneyinde Kongo Demokratik Cumhuriyeti, güneybatısında Kongo Cumhuriyeti, batısında Kamerun ve kuzeyinde Çad bulunur. Resmî adı République Centrafricaine, yüzölçümü 622.984 km², nüfusu 2003 sayımına göre 3.859.139, başşehri Bangui (622.771), diğer önemli şehirleri Bimbo (124.176), Berberati (76.918) ve Camot'tur (45.421). 13 Ağustos 1960 tarihinde bağımsızlığına kavuşmadan önce Fransız sömürgesi olan ülke (Ubangi-Shari) iki meclisli cumhuriyet sistemiyle yönetilmektedir ve resmî dili Fransızca'dır. Sango dili çeşitli etnik gruplar arasında yaygın olarak kullanılır.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Orta Afrika Cumhuriyeti'nin toprakları, yükseltisi genellikle 600-700 m. dolayında değişen, hafif dalgalı geniş düzlüklerden meydana gelmiştir. Kuzeyde ve güneyde yer alan zirveler sayıca az olduğu gibi fazla yüksek değildir (kuzeydoğuda ve kuzeybatıda 1400 m.). İklim özellikle kuzey ve güney arasında farklılık gösterir. Güneyde Ubangi nehri civarında yağış miktarının 1800 milimetreyi geçtiği nemli tropikal iklim tipi, kuzeyde ise Büyük Sahrâ'ya yaklaştıkça sıcaklık ve kuraklığı artan bir iklim tipi görülür. Bu kesim Büyük Sahrâ'dan gelen alizelerin, mahallî adıyla Har-

mattan rüzgârlarının etkisindedir. Başlıca akarsular kuzeyde sınırı geçerek Çad gölüne dökülen Şari nehriyle güneyde sınır teşkil eden Kongo'nun kollarından Ubangi nehridir. Ülke topraklarının büyük bir kısmında doğal bitki örtüsü savanlardan oluşur ve bu sistem içinde dikenli çalılarla kuraklığa ve yangınlara dayanıklı bazı ağaç türleri yaygınlık gösterir. Kuzeye doğru çıkıldıkça coğrafi görünümde büyük ölçüde ağaç yer almaz. Orta Afrika Cumhuriyeti, Afrika kıtasının, yalnızca % 7 kadarını örten tropikal yağmur ormanlarının yayılış gösterdiği altı ülkesinden biridir. Güneyde özellikle Ubangi ve güneybatıda Sangha vadileri çevresinde yoğunlaşan bu ormanlar içinde ve savanlarda çok çeşitli hayvanlar yaşar. Bunların başlıcaları savanlarda fil, aslan, leopar, bufalo ve gergedanlar, güneyin yağmur ormanlarında goril, şempanze ve nesli tehlike altında olan bongolardır (bir çeşit antilop). Akarsular çok çeşitli balık türleriyle timsah ve hipopotamların yaşam alanıdır. Günümüzde yoğunlaşan avcılık yaban hayatı için büyük bir tehdit olarak görünmekte, ancak kuzeydeki Bongoran ve güneydeki Dzanga-Ndoki ulusal parkları ile Dzanga-Sangha rezerv alanında koruma yapılabilmektedir.

Kilometrekareye altı kişi ile düşük bir nüfus yoğunluğuna sahip olan Orta Afrika Cumhuriyeti'nde başlıcalarını Baya, Banda, Sara ve Yakoma'nın teşkil ettiği sekenden fazla etnik grup yaşamakta ve kendi yerel dilini konuşmaktadır; bunların en büyükleri Baya-Mandjia ve en küçükleri M'Baka topluluklarıdır. Nüfusun % 50'si hristiyan (Protestan % 25, Katolik % 25), % 35'i animist ve % 15'i müslümandır.

Ülkede ekonomi elmas madencilğine ve tarıma dayanır; tarımsal faaliyetlerin yoğunlaştığı alanlar kalabalık şehirlerin yakın çevreleridir. Bu alanlarda yetiştirilen başlıca ürünler pamuk, manyok (nişastaca zengin yumru köklü bir bitki), tatlı patates (yam), mısır, darı, muz, kahve ve tütündür. Ayrıca ormanlardan büyük ölçüde kereste elde edilmektedir. Orta Afrika Cumhuriyeti elmas, altın, uranyum ve petrol gibi yeraltı zenginliklerine sahiptir. 1960'lı yıllardan beri ekonomide elmas madencilği hâkimdir ve son yıllarda ihrac gelirinin yarısına yakını elmas ticaretinden elde edilmiştir. Elmasın dışında kereste, pamuk, kahve ve tütün başlıca ihrac malları; gıda, tekstil, petrol ürünleri, makineler, elektrik donanımları, motorlu araçlar, kimyasallar ve ilaçlar da başlıca ithal mal-

larıdır. Demiryoluna sahip bulunmayan ve 24.000 kilometreye yakın karayolunun büyük kısmı toprak olan ülkenin temel ulaşım sistemini 280 km. uzunluğundaki akarsular, özellikle Ubangi nehri teşkil eder.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmud Brelvi, *Islam in Africa*, Lahore 1964, s. 475-477; Türkkiye Ataöv, *Afrika Ulusal Kuruluş Mücadeleleri*, Ankara 1977, s. 257-259; Oğuz Erol, *Genel Klimatoloji*, İstanbul 1999, s. 165-166; Aydoğan Köksal, *Afrika, Genel ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara 1999, s. 295-299; U. Ngatoua, "Conservation of Biodiversity in the Central African Republic", *Resource Use in the Tri-National Sangha River Region of Equatorial Africa Histories, Knowledge Forms and Institutions*, *Bulletin 102* (ed. H. E. Eves v.dğr.), New Haven 1998, s. 249-252; A. J. Noss, "Cable Snarres and Bushmeat Markets in a Central African Forest", *Environmental Conservation*, XXV/3, Lausanne 1998, s. 228-233; J. E. Fa v.dğr., "Bushmeat and Food Security in the Congo Basin: Linkages between Wildlife and People's Future", a.e., XXX/1 (2003), s. 71-78; A. Biom v.dğr., "Factors Influencing the Distribution of Large Mammals within a Protected Central African Forest", *Oryx*, XXXIX/4, London 2005, s. 381-388; J. P. Milesi v.dğr., "An Overview of the Geology and Major Ore Deposits of Central Africa: Explanatory not for the 1:4.000.000 Map "Geology and Major ore Deposits of Central Africa", *Journal of African Earth Sciences*, XLIV (2006), s. 571-595; *Bureau of African Affairs, March 2006*, U.S. Department of State, Washington D.C. (<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/4007.htm>. 15.06.2006); "Population des principales villes centrafricaines", *République centrafricaine, direction générale de la statistique des études économiques et sociales* (<http://www.stat-centrafricaine.com/Donn%20E9es/donn%20structurelles/d%20mographie/Population%20villes.htm>. 30.07.2006).

MERAL AVCI

II. TARİH

Ülkenin bilinen ilk yerlileri, Lobaye bölgesindeki ormanlarda varlıklarını hâlâ sürdüren Babinga ve Pigme topluluklarıdır. Ülkenin kuzey kısmı XI. yüzyılda Kânim, XVI. yüzyıldan itibaren onun yerini alan Bornu sultanlıklarının hâkimiyeti altına girdi. XVIII. yüzyılın ortalarında köle tacirlerinden veya Fülânî ordularının önünden kaçanlar, Nijerya ve Sudan topraklarından bugünkü Orta Afrika'nın iç bölgesine geldiler. Banda kabilesi mensupları ülkenin kuzeybatısına, Manca kabileleri Ubangi nehrinin kuzeyine yerleşti. Bu dönemde Hevsâ ve Fülânî topluluklarından da oraya gelenler oldu. Mısır hidivinin Sudan'ın Bahrülgazâl bölgesi valisi Zübeyr Paşa'nın 1876'da Kahire'ye çağırılmasından sonra onun kumandanlarından Râbîh b. Fazlullah, emrindeki birliklerle Afrika'nın içlerine yönelerek Gribingui'den Yukarı Kotto'ya kadar uzanan bölgeyi, Orta Afrika'nın

ortalardan akan Yukarı Şari nehrinin sağ tarafını ve Bandalar'ın yaşadığı Dâr Selâmât'ı hâkimiyeti altına aldı. 1885 yılına kadar Orta Afrika'nın doğu bölgesinin yarıdan fazlasını eline geçirip Çad gölünün güney kıyısındaki Dikeo'yu başşehir edindi. 1890'da Vedây Sultanlığı'na bağlı Dâr Kûtî'yi ele geçirdi. Şehrin emirini tahtından indirip yerine onun yeğeni Muhammed es-Senûsî'yi geçirdi. Oğlunu yeni emirîn kıızıyla evlendirdi.

Râbih'in başarıları sayesinde gücünü artıran Muhammed es-Senûsî yerlilerin İslâmîyet'i kabulü için gayret gösterdi ve önemli başarı sağladı. İdare merkezi olarak inşa ettirdiği N'délé şehrinin Banda'ya mensup halkının çoğunluğu müslümandı. Bu durum Râbih'in işini kolaylaştırdı. Askerî bakımdan Banda kabilelerinden çok yararlandı; onlardan aldığı askerlerini Sudan'da iken öğrendiği Osmanlı askerî eğitimine göre eğitti. Kuzey istikametindeki seferlerine devam ederek 1893'te Bagirmi'yi, bir yıl sonra da Bornu Sultanlığı'nın merkezi Kûka'yi ele geçirdi. Böylece Orta Afrika'nın merkezinden kuzeyine kadar uzanan bölgeleri içine alan güçlü bir müslüman devlet kurdu.

Râbih ile ona kaptırdığı topraklarını geri almaya çalışan Vedây sultanı arasındaki mücadelenin devam ettiği yıllarda, Avrupa devletleri bölgeyi sömürgeleştirmeye çalışıyordu. Orta Afrika toprakları 1885'te Ubangi (Oubangui) nehri sınır olmak üzere Fransa ile Belçika arasında paylaşılmıştı. Fransa, kendisine düşen Ubangi-Şari (Oubangui Chari) adını verdiği bölgede 1889'da ileride Orta Afrika'nın başşehirli olacak Bangui'nin bulunduğu yere ilk sömürge binalarını inşa ettirdi. 1891-1895 yılları arasında Ubangi nehrinin kuzeyindeki küçük şehir devletlerini himayesi altına aldı. Fransız birlikleri 1896'da Çad gölü havzasına doğru harekete geçtiler. Râbih'in onlara karşı yaptığı bir savaşta şehid düşmesi üzerine (22 Nisan 1900) Muhammed es-Senûsî Fransızlar'la anlaşmak zorunda kaldı.

Fransa 29 Aralık 1903'te Ubangi-Şari sömürgesini kurduğunu ilân ederek Fort-de-Possel'i yönetim merkezi yaptı. 11 Aralık 1906'da idare merkezini Bangui'ye nakletti. 1910'da Ubangi-Şari, Gabon, Kongo ve Çad'ı, Fransız Kongosu sömürgesine katarak Fransız Ekvator Afrikası (Afrique Ekvatoriale Française) adıyla tek bir idare altında topladı. 1911 yılında ülkenin batı kısmını Almanlar'a kaptıran Fransa, I. Dünya Savaşı boyunca çok sayıda yerliyi silâh altına alarak Avrupa'daki cephelerine sürdü. Almanya'nın bu savaşı kaybetmesin-

den faydalanarak Orta Afrika'nın batısını tekrar ele geçirdi.

Bölgenin toprakları 1898'de imtiyazlı büyük tüccarlar arasında paylaşıldı. Kırk civarındaki Fransız şirketi yerlileri çok kötü şartlar altında çalıştırarak yer altı ve yer üstü kaynaklarını Fransa'ya taşıdı. 1909'da yerlilere kauçuk işlerinde, 1924'ten itibaren de Kongo-Atlas Okyanusu demir yolu inşaatında çalışma mecburiyeti getirildi. Bu inşaatta çalıştırılan 125.000 kişiden yaklaşık beşte birinin yetersiz beslenme ve bulaşıcı hastalıklar sebebiyle öldüğü belirtilmektedir. Yerlilerden önemli bir kısmının ülkeden kaçmasına yol açan bu uygulama yüzünden sömürgecilere karşı isyanlar başladı. Gbaya kabilelerinin öncülüğündeki bu başkaldırı hareketi 1931 yılına kadar sürdü. Diğer taraftan bölgeye gelen misyonerler özellikle putperest yerli halkı hıristiyanlaştırmaya çalıştı. Sömürge yönetimi de bu işi kurduğu misyoner okullarında topladığı müslüman ve putperest çocuklar üzerinde uyguladı.

Sömürgecilere karşı yürütülen bu mücadeleden bir süre sonra bağımsızlık hareketleri ortaya çıktı. Orta Afrika'nın bağımsızlık mücadelesi, bölgedeki bir misyoner okulundan mezun olan ve 1938'de ilk Afrikalı Katolik rahip olarak göreve başlayan milliyetçi halk lideri Barthélémy Boganda tarafından başlatıldı. 1946 Fransız Ulusal Meclisi seçimlerinde Ubangi-Şari delegesi olarak seçilen Boganda, siyasî faaliyetini 28 Eylül 1949'da Siyah Afrika Sosyal Gelişim Hareketi (MESAN) isimli örgütünü kurarak başlattı. Misyonerliğe ve sömürge yönetimine karşı çıkarak yerlilerin ülkelerinin idaresinde söz sahibi olmaları gerektiğini savundu. Fransız Kongosu, Çad, Gabon ve Orta Afrika'nın yanı sıra Belçika Kongosu ile Angola'ya da içine alacak büyük bir devlet kurma fikrini ortaya attı. 1956'da Bangui belediye başkanlığına seçilen Boganda, Fransız Ekvator Afrikası'nın en etkili yerli devlet adamlarından biri oldu ve 1957'de bölgedeki sömürgeci temsilen kurulan meclise başkan seçildi.

1958'de Kongo, Gabon ve Çad'ın ardından Boganda, 1 Aralık 1958'de ülkesinin Fransız Uluslar Topluluğu'na özerk bir cumhuriyet olarak katılmasını sağladı. Orta Afrika Cumhuriyeti adı verilen ülkenin devlet başkanlığına getirilen Boganda 29 Mart 1959'da bir uçak kazasında ölüncü, devlet ve hükümet başkanlığına yeğeni David Dacko getirildi. 13 Ağustos 1960'ta bağımsızlığına kavuşan Orta Afrika Cumhuriyeti aynı yıl içinde Birleşmiş Milletler'e

üye kabul edildi. 1964'te yeniden cumhurbaşkanı seçilen David Dacko 1 Ocak 1966'da akrabası Albay Jean Bedel Bokassa tarafından bir darbeyle devrildi. Devlet ve hükümet başkanlıklarını üstlenen ve Afrika'nın en baskıcı diktatörlerinden sayılan Bokassa bütün yetkileri elinde topladı; 1972 yılında hayatının sonuna kadar devlet başkanı olarak kalacağını ilân etti. 1976'da Libya ziyaretinin ardından ülkesinde otuz bir üyeli Orta Afrika İhtilâl Meclisi'ni kurdu. Bu arada Muammer el-Kaddafi'nin tesiriyle İslâm'ı kabul ederek Selâhaddin Ahmed adını aldı. Onun teşviğiyle ihtilâl meclisinin bazı üyeleri ve başbakan Angre Félix Patassé de müslüman olmuştu. Ancak Bokassa ardından tekrar Katolikliğe döndü. Anayasayı yürürlükten kaldırıp meclisi dağıttıktan sonra 4 Aralık 1977'de kendisini imparator ilân eden Bokassa ülkesinin adını da imparatorluk olarak değiştirdi.

21 Eylül 1979'da Bokassa'nın Libya'da bulunduğu bir sırada Fransa'nın yardımıyla kansız bir darbeyle iktidara el koyan David Dacko, Mart 1981'de altı yıllık süreyle tekrar devlet başkanı seçildi. Ancak 1 Eylül 1981'de yeni bir darbe oldu ve General André Kolingba yönetimi ele geçirdi. 1986'da yapılan halk oylaması ile yeni anayasa kabul edildi ve ülkede tek partiye dayalı bir rejim kuruldu. Kolingba'nın görev süresi altı yıl daha uzatıldı. Uluslararası baskılara dayanamayan Kolingba 1992'de çok partili sisteme geçmek zorunda kaldı. 1993'te yapılan devlet başkanlığı seçimini eski başbakan Patassé kazandı. 1996'da başlayan ekonomik krizin uzun sürmesi üzerine 1998'de ülkeye Birleşmiş Milletler gücü gönderildi. Bu sırada orada bulunmaya devam eden Fransa birlikleri ülkelere döndüler. 15 Mart 2003'te bu defa General François Bozizé askerî bir darbeyle idareye el koydu. 2004'te yapılan referandumla yeni anayasa kabul edildi. 2005'te yapılan seçimleri de Bozizé kazandı.

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Orta Afrika'nın kuzeyi XI. yüzyılda Kânim, XVI. yüzyıldan itibaren Bornu sultanlıklarının hâkimiyeti altında kaldı. Ayrıca bölgeye Nijerya'da yaşayan Hevsâ ve Fülânî topluluklarından müslüman gruplar geldi. Bölgeye Güney Çad ile Batı Sudan'dan Arap asıllı tüccarlar da geliyordu. XIX. yüzyılın ortalarında bu topraklarda Bagirmi ve Vedây sultanlıklarına bağlı Dâr Selâmât, Dâr Rûnga ve Dâr Kûtî gibi küçük müslüman emirlikler kuruldu. Bu dönemde yerli halk arasında kısmen İslâmîyet yayıldı. Özellikle 1890'da Dâr Kûtî'ye ele

geçiren Râbih tarafından bölgeye vali tayin edilen Muhammed es-Senûsî, İslâmiyet'in yerliler arasında yayılması için gayret gösterdi. Fransız işgali öncesinde İslâmiyet, Orta Afrika'nın bütün bölgelerinde yayılmış bulunuyordu.

Fransız sömürgeciliği döneminde Katolik ve Protestan misyonerlerin yoğun bir faaliyet alanı olan Orta Afrika, 1950'li yıllarda bütün Sahraaltı Afrika'sında görülen İslâmî uyanıştan etkilendi. Yerliler arasında İslâmiyet'in yayılışı hızlandığı gibi hıristiyanlardan da İslâm dinine girenler oluyordu. Bu gelişme kilise çevrelerini harekete geçirdi ve yönetimin desteğiyle bazı tedbirler alındı. Günümüzde ülkede hıristiyanların bayramları resmî tatil kabul edilirken müslümanların ramazan ve kurban bayramıyla mevlid kandilinin resmî tatil yapılması yönündeki talepleri yönetim tarafından reddedilmiştir.

1979'da Libya'nın başlattığı Orta Afrika'daki müslümanlara destek kampanyasına daha sonra Suudi Arabistan, Küveyt, Sudan, Mısır, Fas ve İran da katılmış, Orta Afrika Cumhuriyeti 1997 yılında İslâm Konferansı Teşkilâtı'na gözlemci üye olarak kabul edilmiştir. İslâmiyet kısmen yerliler arasında da yayılmıştır. Tamamına yakını Mâlîkî mezhebine bağlı olan Orta Afrika müslümanları arasında Ticâniyye ve Mürîdiyye tarikatları oldukça yaygındır. Nüfusun % 15'ini teşkil eden müslümanlar günümüzde siyaset ve askerlik mesleğinden büyük ölçüde uzak tutulmaktadır. Birkaç önemsiz bakanlık hariç yönetim hıristiyanların elindedir. Bununla birlikte müslümanlar özellikle elmas ve altın ticaretinde olmak üzere ticarî hayat, tarım ve hayvancılık alanında önemli bir yere sahiptir.

Orta Afrika müslümanlarının kurduğu teşkilâtların başında Orta Afrika Müslüman Görevlileri Cemiyeti (ACCM) ve Orta Afrika Müslümanları Birliği (UMCA) gelmektedir. Bu kuruluşlar dinî hizmetlerde çalışacak elemanları yetiştirme, müslümanların kültür seviyesini yükseltecek ilmi ve dinî toplantılar tertiplemenin yanı sıra müslümanların sosyoekonomik yönden kalkınması için de faaliyet göstermektedir. Okuma yazma oranının % 60 civarında olduğu, tek bir üniversitenin bulunduğu ülkede müslüman çocukları en fazla liseyi okuma imkânına sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

E. Gentil, *La chute de l'Empire de Rabah*, Paris 1902, s. 24, 56-57, 61, 72-88, 257-259; E. Sik, *The History of Black Africa*, Budapest 1974, IV, 251-256; J. M. Cuoq, *Les Musulmans en Af-*

rique, Paris 1975, s. 316-318; J. Ki-Zerbo, *Histoire de l'Afrique noire*, Paris 1978, s. 322, 523; Abdurrahman Ömer el-Mâhî, *Teşâd mine'l-isti-mâr hatte'l-istiklâl: (1894-1960)*, Kahire 1982, s. 17-19; J. Jolly, *Histoire du continent africain*, Paris 1989, II, 15-16, 41-42; P. Kalck, "Bartélemy Boganda: Tribun et visionnaire de l'Afrique centrale", *Les Africains* (ed. Jh. A. Julien v.dğr.), Paris 1990, III, 107-137; R. Nzabakomada-Yakoma, "Karnou prophète de l'indépendance en Afrique centrale", *a.e.*, IV, 231-257; Henri Moniot, "Râbih : émir d'un empire mobile aux confins soudanais", *a.e.*, IV, 289-309; E. M'Bokolo, *Afrique Noire: Histoire et Civilisations*, Paris 1992, II, 259, 315, 389; Muhammad Z. Yakan, *Almanac of African Peoples and Nations*, New Brunswick 1999, s. 41-42, 208; "Mohammed es Senoussi", *L'Afrique française-Bulletin mensuel du comité de l'Afrique française et du Comité du Maroc*, 21 année, sy. 9, Paris 1911, s. 93-95; Maurice Cortier, "Les Turcs en Afrique Centrale", *a.e.*, s. 320-328; Grech, "Etude sur le Dar Kouti au temps de Snoussi", *Bulletin de la Société des Recherches Congolaises*, 3ème année, sy. 4, Brazaaville 1924, s. 19-54; Ahmet Kavas, "Afrika'nın Sömürgeleştirilmesi Öncesinde Rabih b. Fazlullah'ın Kurduğu Son Biladu's-Sudan Devleti ve Fransa'yla Mücadelesi", *Osm.Ar.*, sy. 20 (2000), s. 9-35.

 AHMET KAVAS

ORTA AKSAK

Dokuz zamanlı aksak usulüyle bestelenmiş bir eserin icra sırasında hangi hızda olması gerektiğini bildiren bir hareket tabiri.

Dörtlük mertebedeki aksak usulüne "ağır aksak" adı verilir. Özellikle sözlü eserlerde besteleme tekniği de farklı olan bu usulle bestelenmiş eserler ağır bir hareketle icra edilir. Aksak usulünün sekizlik mertebesiyle bestelenen eserlerde ise eserin hareketiyle ilgili olarak 8'lik, 16'lık, 32'lik gibi hız belirten mertebelerin 9/8, 9/16, 9/32 şeklinde belirtilmesi gerekirken diğer bazı usullerde de olduğu gibi bunlar kullanılmamış, bunun yerine "aksak", "orta aksak", "yürük aksak" gibi tabirler tercih edilmiştir. Bu uygulamanın "metronom" kullanılmadığı devirlerde aksak usulündeki bir eseri 16'lık veya 32'lik mertebede yazmanın getirebileceği desifre ve icra güçlüğüne bertaraf etme düşüncesinden kaynaklandığı açıktır. Bunda Türk mûsikisinde notanın gecikerek kullanılmış olmasının da rolü olduğu düşünülebilir.

Diğer usullerin bazılarında da olduğu gibi bir eserin usulünün hareketini merite ve metronomla tesbit edip belirtmek en doğru bir davranış olmasına rağmen eskiden bunun yerine usulün başına "ağır, orta, yürük" gibi sıfatların kullanılması yuvarakda açıklanan sebeplerle tercih edilmiş

ve hatta bazan "az ağır, biraz yürük, çok yürük" gibi daha ayrıntılı tabirler de kullanılmıştır. Bu duruma göre orta aksak tabiri aksak usulünün ağır hareketiyle yürük hareketi arasında yer alan bir hareketi ifade etmektedir. Ancak herkesin ritim, ağırlık, yürüklük anlayışı farklı olabileceğine göre bu ifade bilimsel bir tabir olmaktan uzaktır. Bununla birlikte genel olarak aksak usulüyle bestelenip özel bir ağırlık veya yürüklük gerektirmeyen eserlerin büyük çoğunluğu için orta aksak tabiri kullanılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Subhi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1935, II, 38-42; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*, İstanbul 1968, s. 38; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Mûsikisinin Nazariye ve Esasları*, Ankara 1983, s. 42, 213-214; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikisi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleri*, İstanbul 2006, s. 639.

 İSMAİL HAKKI ÖZKAN

ORTA CAMİ

İstanbul Fatih'te esaslı XVI. yüzyıla ait olup XX. yüzyılın başlarında yeniden inşa edilen cami.

İskenderpaşa semtinde yer alan bugünkü yapı kapısı üzerindeki kitâbeye göre 1331 (1913) yılında yaptırılmıştır. Esası Etmeydanı'nda Yeni Odalar adıyla bilinen yeniçeri odalarının ortasında inşa edildiğinden bu adı alan mâbed Câmî-i Miyâne, Etmeydanı Camii, Ahmediye Camii gibi isimlerle de anılmaktadır. 1527 yılına tarihlenen ilk şekli Sadrazam Makbul (Maktul) İbrâhim Paşa tarafından yaptırılmıştır. Orta Cami ile Etmeydanı'nda kasap ve aşçıların ibadetleri için inşa edilen Etmeydanı Mescidi birbiriyle karıştırılmıştır. Mâbedin önceleri mescidken Kanûnî Sultan Süleyman döneminde camiye dönüştürüldüğünü öne süren araştırmacılar yanında (*DBİst.A*, VII, 467) pek çok müellif iki yapıyı ayrı ayrı ele almış ve yeniçerilerin asıl ibadet mekânının Orta Cami olduğu görüşünde birleşmiştir (Ayvansarayî, I, 36; Ögel, s. 68; *DİA*, XI, 497). II. Osman'ın tahttan indirilmesi sırasında gelişen olaylarda Yeniçeriler daha iyi koruyabilmek için I. Mustafa'yı ve daha sonra II. Osman'ı Orta Cami'ye getirmiştir. Evliya Çelebi'den yüksek fakat kubbeli olmadığı öğrenilen bu ilke yapının mimarı hakkında bilgi yoktur. Semti harap eden 1918 yangınından kurtulmuş olması zor görünmekle birlikte birinci ulusal mimarlık döneminde inşa edilmiş olan bugünkü yapının üslûbu itibarıyla Mimar